

Betekenisvolle erfgoedplekken voor Ondernemers in Geschiedenis

[OPEN HET E-ZINE](#)

Voorwoord
Dolly Verhoeven

De Godsaker van Neerbosch
Anton Van Renssen

De lijnen van het Saksische serviesje
Bernardine Beenackers-Heeren

De pij van Franciscus
Henk Looijesteijn

Waar ligt de geschiedenis?
Ingrid van der Vlis

Grote Kerk Breda: plaats van herinnering of mythe?
Jan Brouwers

Horst: het 'Wageningen van het Zuiden'
Jan Janssen

De Ruïne van Brederode
Jeroen Verhoog

Volksbuurtmuseum gaat niet over nostalgie
Jesse Polecz

Idealen en de praktijk in West-Sumatra
Margaret Leidelmeijer

De boerenapostel
Mari Smits

Kosmopolitisch boeren in Drenthe
Marjan Beijering

Vele wegen leiden naar het motorschip Oranje
Micha Cluysenaar

Een zandkorrel in de woestijn van de tijd
Paula van Rooij

Nossa Senhora de Aparecida
Renate Stapelbroek

Kerk en kasteel
Rob Wolf

Brandend water in de haven van Delfzijl
Thomas Drescher

Stof tot nadenken
Willy van der Schuit

Mijn stukje aarde
Wim de Natris

Ledenoverzicht

Inleiding

In 2019 bestaat de vereniging Ondernemers in Geschiedenis 25 jaar. Ter gelegenheid daarvan presenteren we dit e-zine. De vereniging werd opgericht in 1994 als de Nederlandse Vereniging van Historische Onderzoeksbureaus (NVHO). De verhalen tonen de veelzijdigheid en creativiteit die deze vereniging van zelfstandige historici herbergt. Veel leesplezier!

Anton van Renssen, voorzitter

Geschiedenis, distantie en passie

Geschiedschrijvers hebben een bijzonder vak. Ze zijn getraind om te voldoen aan de regels van een serieuze wetenschappelijke discipline, met eigen onderzoeksmateriaal, eigen methodieken en eigen normen voor wetenschappelijke verantwoording. Serieus, solide en analytisch. Tegelijkertijd is geschiedschrijving ook een vak vol verbeelding. Want met hun verhalen bouwen geschiedschrijvers bruggen naar een andere tijd, openen ze nieuwe perspectieven op mensen, plekken, voorwerpen en gebeurtenissen uit een ver of nabij verleden.

Het mooie is, dat die twee kanten van het vak prima kunnen samengaan. Door serieus wetenschappelijk onderzoek zodanig te verbeelden dat lezers, luisteraars of kijkers erdoor geraakt worden. Of juist andersom: door een specifieke gebeurtenis, persoon of locatie in een breder historisch perspectief te plaatsen, zodat de blik van lezers, luisteraars of kijkers erdoor verruimd wordt.

Dit E-zine bevat daar verschillende voorbeelden van. We maken kennis met een aantal opmerkelijke plekken en met het grotere historische verhaal dat zij vertegenwoordigen. Zo gaan we op bezoek in een doorsnee huis in Groningen, dat bij nader inzien een niet zo doorsnee oorlogsgeschiedenis blijkt te hebben. We dwalen rond over een verstilde en bijna vergeten kinderbegraafplaats in Nijmegen, die verwijst naar de tijd dat in de nabijheid duizenden weeskinderen opgroeiden. We maken kennis met de dochter van een NSB'er, die ontroerd is door het feit dat zoveel jaren later ook haar verhaal gehoord mag worden. We ontmoeten een ondernemende en reislustige Drenth, die in woord en daad het stereotype beeld van Drenthe als een oord van turf, jenever en achterdocht logenstraft. En zo bevat het magazine nog veel meer verhalen, achttien in totaal. Stuk voor stuk geschreven door ondernemers in geschiedenis; gedreven geschiedschrijvers die weten hoe ze een verhaal moeten vertellen.

Geschiedschrijving is een vak van distantie en reflectie, maar ook een vak vol passie en emotie. De auteurs van dit E-zine maken duidelijk dat hun vakmanschap bij uitstek bestaat uit het combineren van die schijnbaar tegenstrijdige kenmerken.

De Godsakker van Neerbosch

Aan de rand van het bedrijventerrein Westkanaaldijk, naast de snelfietsroute Nijmegen-Beuningen en de uitlopers van de A73 ligt een kinderkerkhof. Verscholen achter verstrengelde beuken en hoog naar de hemel reikende populieren vind je er verweerde, gebarsten en bemoste zerken met soms nauwelijks leesbare inscripties van namen en Bijbelteksten. Dit is de Godsakker van de weesinrichting Neerbosch, lange tijd de grootste weesinrichting van ons land: in 1893 woonden er meer dan duizend kinderen.

Wie er zoal werden begraven op dit kinderkerkhof? Pietertje Kramer uit Westmaas in de Hoeksche Waard bijvoorbeeld. Acht maanden na haar komst naar Neerbosch stierf ze, acht jaar oud op 18 februari 1882. Ook de kleuter Henk Arnold uit Rotterdam werd er begraven, op vijfjarige leeftijd overleden op 4 augustus 1935 en de vierjarige schippersdochter Hermina Scholten uit Barsingerhorn, bij Schagen in West-Friesland. Zij overleed op 17 juli 1936. En verder Theodorus Boschebal, elf jaar, en Treesje van der Sluis, twee jaar, die beiden overleden aan tbc. En ook Willem, zes jaar oud en Hendrik (negentien), Willemken (tien), Catharina (drie), Jannes (vijftien), Elisabeth (twee), Johanna (een), Anneke (twee), Klaaske (vijftien) en Cornelis, Aalt, Lambertus, Aagje, Neeltje, Jacob, Suzanna, Maria, Treesje, Johannes, Cornelis, Albertus, Geertruida, Nicolaas.... Voor zover nu bekend vonden hier 480 kinderen hun laatste rustplaats. Dat kinderen volwassen worden was, en is, geen vanzelfsprekendheid.

Foto:
Anton van Renssen

De Godsakker van Neerbosch 2

De Godsakker van Neerbosch. Er zijn minder toepasselijke namen voor de laatste rustplaats van honderden kinderen. Driekwart eeuw lang zijn ze hier gezaaid - begraven - in afwachting van hun verrijzenis, zoals met het christelijk geloof in Neerbosch werd beleden. Van honderden kindergraven die er werden gedolven, resteert niets. Maar her en der verspreid liggen nog grafstenen, sommige met drie kindernamen. Dat waren kinderen die in eenzelfde periode in Neerbosch overleden en in eenzelfde graf kwamen te liggen. Dat bespaarde ruimte en was goedkoper voor de vaak met geldgebrek kampende instelling.

In het midden van het kerkhof overleeft een al bijna 140 jaar oude treurbeuk de jaren. Een meter of tien links van de ingang staat een bescheiden, grijsstenen monument. '10 mei 1934. Ter nagedachtenis aan onze familie en vrienden die wij hier achterlieten. De Oudweezen'. 10 mei 1934, Hemelvaartsdag. Die donderdag is traditioneel de Oud Weezendag, voor honderden oud-Neerboschers een jaarlijks reünie. Nog steeds. Het is de donderdag voor wat in het kerkelijk jaar - heel toepasselijk - de wezenzondag heet.

Om de Godsakker van de Weesinrichting Neerbosch te beheren en te behouden is begin 2018 Stichting Memento Mori opgericht. Op 23 juli 2019 werd de stichting eigenaar van het Weezenkerkhof. Het onderzoek naar de overleden kinderen is gaande. Dat is goed en dat moet! Om deze kinderen een gezicht te geven. En om de nagedachtenis levend te houden aan die duizenden kinderen die hier ooit woonden en aan wat ze er meemaakten.

Anton van Rensen (1969) promoveerde in 2015 op een historische studie over de Weesinrichting Neerbosch. Hij is voorzitter van Ondernemers in Geschiedenis.

De lijnen van het Saksische serviesje

In mijn kast staat een restje servies dat afkomstig is van mijn schoonfamilie. Saksisch Blauw wordt dit type eenvoudig porselein meestal genoemd. Het is wit en de decoratie bestaat uit blauwe lijnen in een bepaald motief.

Toen ik voor de eerste keer op de boerderij van Beenackers kwam stond het 'Saksische serviesje', zo noemden zij het, op tafel. Er werd koffie geschonken. Eierkoeken werden besmeerd met boter en dik met suiker bestrooid. De boter in de ronde botervloot was bewerkt tot een kunstwerkje van krullen.

De boerderij was van na de oorlog, maar de familie woonde al generaties lang op deze plek: de 'Bolberg' bij Bavel, een dorp ten oosten van Breda. De oude boerderij was in de oorlog compleet afgebrand. Het jonge gezin had het er, dankzij de schuilkelder op het erf, levend vanaf gebracht maar ze waren alles kwijt. Familieleden en dorpsgenoten gaven huisraad, kleding, allerlei noodzakelijke dingen. Daarbij zat het 'Saksische serviesje'.

Na het overlijden van mijn schoonouders kwam het bij mij terecht.

In het gebruik gingen me dingen opvallen. De vormen waren niet precies hetzelfde en de lijnfiguurtjes op de borden leken op elkaar maar waren toch verschillend. Als je er lang naar keek waren ze zelfs heel anders. De stempels onder de voorwerpen spraken soms van Eisenberg Th. (Thüringen) dan weer van German Democratic Republic. Ik werd nieuwsgierig naar de achtergrond van dat servies en wilde ook wel eens weten hoe het zat met die oorlog.

De lijnen van het Saksische serviesje 2

Dat laatste was snel duidelijk. De Bolberg lag op de route van de 1e Poolse Pantserdivisie die onder leiding van generaal Maczek in oktober 1944 vanaf Baarle-Nassau optrok richting Breda. Bij de gevechten zijn in Bavel en omgeving wel dertig boerderijen verloren gegaan en daar was ook de oude, rietgedekte boerderij van mijn schoonouders bij.

Het beantwoorden van de andere vragen kostte meer tijd en moeite, maar leverde verrassende informatie op. Centraal figuur bleek keurvorst August de Sterke (1670-1733) van Saksen te zijn, verwoed verzamelaar van Chinees porselein. Hij ruilde 600 dragonders (soldaten plus paard en uitrusting) tegen 151 porseleinen vazen die de Pruisische koning wel kwijt wilde. Met enige dwang zorgde August er ook voor dat er voortaan in Saksen porselein gemaakt kon worden. In werkplaatsen werd het exclusieve, luxeproduct vervaardigd waar de rijken mee pronkten.

Toen in de 19e eeuw koffie- en theedrinken gewoon werd, was de stap naar massaproductie, die inmiddels mogelijk was, zo gemaakt. Niet gehinderd door octrooien ging men in diverse fabrieken op eigen wijze aan de slag, wat een diversiteit aan modellen opleverde. Het 'strobloemmotief' (Zwiebelmuster) werd aanvankelijk met de hand geschilderd. Later werden daar andere methoden voor bedacht, waarvoor het lijnmotief vereenvoudigd moest worden.

Tenslotte de stempels onder de voorwerpen. Ze geven aan waar het product gemaakt is, maar reflecteren tevens aspecten van de geschiedenis van Duitsland.

Ze laten bovendien, maar dat is weer een andere kant van het verhaal, zien dat de familie Beenackers na de oorlog servies heeft bijgekocht.

De resultaten van dit onderzoek heb ik verwerkt in een boekje voor kinderen. Misschien gaan ze ook aandachtiger kijken naar dingen dichtbij. Want geschiedenis begint bij jezelf, gewoon thuis.

Bernardine Beenackers-Heeren realiseert vanuit haar bureau Kleioskoop erfgoedprojecten waarbij verband gelegd wordt tussen de geschiedenis die dichtbij te vinden is en de 'grote' geschiedenis. www.kleioskoop.nl

De pijn van Franciscus

Het was 20 oktober 2007, in de Casentino, het uiterste oosten van Toscane. Op die dag viel ik ruim zeven eeuwen terug in de tijd en ik was er in het geheel niet op voorbereid. Een vriendin wilde haar verjaardag vieren met een uitje naar La Verna, een plaatsnaam die me niets zei. We reden ernaar toe, gebruikten een lunch en vingen daarna de wandeltocht aan, bergopwaarts naar het heiligdom van La Verna.

Het oosten van Toscane is een landstreek waar heel wat voetstappen liggen van de heilige Franciscus van Assisi (1181/2-1226). La Verna is zelfs doordeesemd van de herinnering aan Il Poverello, 'het arme mannetje'. Daar trok hij zich in 1224 terug, moe van de wereld en van het leiderschap van de orde der minderbroeders die hij had gesticht en die nu duizenden volgelingen telde. Het was daar dat Franciscus de stigmata ontving: een regelmatig zich openende wond in de zij en 'vlezige vergroeiingen als spijkers' in zijn handen en voeten, kortom, de vijf wonden van Christus.

La Verna is een bezoek waard, ook voor wie geen waarde hecht aan middeleeuwse heiligenlegenden. Het franciscaner klooster ligt bovenaan een steile rotswand, omringd door bossen en met een werkelijk schitterend uitzicht over het dal van de Casentino. Het klooster is onder andere voorzien van prachtige terracotta kunstwerken van de beroemde Della Robbia familie. Er zijn allerlei plekken die herinneren aan Franciscus, zoals het grotje waar hij sliep, de plek waar hij de lijdensweg van Christus overdacht en de plek waar de duivel hem naar verluidt van de rotswand trachtte te smijten.

Foto:
Henk Looijesteijn

De pij van Franciscus 2

Ik bekeek het een en ander met milde belangstelling, tot we de Capella delle Reliquie betraden. Daar wordt een aantal relieken van de heilige bewaard, maar mijn aandacht werd vooral getrokken door een ruw en oeroud stuk stof, uitgespreid voor het altaar. Het was onooglijk, aangevreten, de kap lag los en er waren stukken uit gehaald om elders als reliek te dienen. Toch was dit, zo gaat het verhaal, de pij die Franciscus droeg toen hij de stigmata kreeg.

De historische waarachtigheid van relieken moet vaak met scepsis worden gezien, maar de stokoude pij kwam op me over als echt. Kijkend naar de pij was het alsof de opmerkelijke man die eeuwen eerder leefde, als het ware naast me stond, mij opeens nabij was. De historische sensatie bleef de rest van de dag bij me, ook toen we al lang en breed terug waren in Florence.

Sindsdien heb ik meer geleerd over Il Poverello. Een verwend jongetje, dat zich van de wereld afkeerde en voortaan een godgewijd leven van armoede en versterving leidde, een begaafd redenaar met een grote liefde voor dieren en bloemen en één van de mooiste gedichten uit de Italiaanse taal naliel, het Zonnelied. Er is niets kwezeligs aan deze heilige van vlees en bloed, wiens levenskeuze zo radicaal anders is dan die van de gemiddelde 21ste-eeuwer. Wat zijn betekenis verder ook is, voor mij herinnert zijn pij ons eraan dat de mensen die we als historici bestuderen weliswaar in de geest soms heel ver van ons af staan, maar net als wij ooit mensen van vlees en bloed waren.

Henk Looijesteijn (1973) studeerde geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en behaalde zijn doctoraat aan het Europees Universitair Instituut te Florence. Hij is honorary fellow van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

Waar ligt de geschiedenis?

Op straat. Nou ja, bij wijze van spreken dan. Neem de Jozef Israëlsstraat in Groningen. Een leuke straat met afwisselende woningen, een prima plek om te wonen. Op nummer 16a zit een studentenhuis, op het eerste gezicht niet echt een lieu de mémoire. Zo'n plek van herinnering bestaat natuurlijk alleen bij de gratie van het verhaal dat erbij hoort.

Deze zoektocht begint bij een koffer vol familiepapieren. Het zijn documenten die allemaal verband houden met Reint Dijkema (1920-1944), een medicijnenstudent die zich in de Tweede Wereldoorlog tegen de bezetter keert. Hij woont met zijn moeder, zes jongere broers en zussen in een bovenwoning op nummer 16a in de Jozef Israëlsstraat. Reint distribueert illegale kranten, organiseert overvallen en liquideert een hoge politiebaas. Hij bekoopt zijn acties met de dood, wordt gefusilleerd in Vught. Een heftig verhaal dat al eens eerder verteld is. Maar juist door deze koffer helemaal uit te pluizen en door met nog levende familieleden te spreken, breidt het verhaal zich verder uit.

Want niet alleen Reint zit in het verzet. Zijn jongere broers doen als vanzelfsprekend mee, evenals hun verloofdes. Ze plegen overvallen, helpen bij de liquidatie en verrichten koerierswerk. Overleg vindt plaats op de zolderkamer aan de Jozef Israëlsstraat. Revolvers, handgranaten, gestolen Duitse uniformen en een collectie nummerborden – moeder Dijkema kijkt er niet meer van op. Ze moedigt de kinderen zelfs aan. Zo'n koelbloedige houding is niet voor alle gezinsleden weggelegd. Een van de dochters raakt overspannen en probeert uit het raam te springen. De ramen vastspijkeren is op dat moment het enige dat de familie voor haar kan doen. Na de arrestatie van Reint in 1944 moet de familie het huis ontvluchten. Jozef Israëlsstraat 16a wordt doorzocht, leeggehaald en verzegeld. Na de oorlog is het huis van anderen, de inventaris is verdwenen.

Waar ligt de geschiedenis? 2

Het verhaal gaat door na 1945. De familie rouwt om Reint, en de losse gezinsleden worstelen met schuldgevoelens. Verschillende verzetsdaden hebben represailles opgeroepen; dat besef weegt zwaar. Iedereen zoekt hierin zijn of haar eigen weg. Gesprekken met nu nog levende familieleden, kinderen uit de zogenoemde tweede generatie, maken dat duidelijk. Zij hebben de verhalen van hun ouders aangehoord of – vaker – juist helemaal niet gehoord. Deze kinderen voelen de naweeën van de oorlog zonder de precieze details te kennen. Nu de eerste generatie vrijwel volledig verdwenen is, zoeken zij naar manieren om het verhaal te achterhalen en levend te houden. Dat gebeurt in 2014 door de uitgave van het boek *Doorgeven*. Het verhaal van een Gronings verzetsgezin. Vier jaar later krijgt de stoep voor het huis in de Jozef Israëlsstraat ook een blijvende herinnering: een Stolperstein. Daarmee lijkt de cirkel rond, want nu is er dus werkelijk een lieu de mémoire, vastgepind op dit stukje grond in Groningen.

Maar het verhaal is daarmee nog niet af. Want wie door de Jozef Israëlsstraat loopt, struikelt op meer plekken. Bij de burens links en rechts, bij de overburen – op de stoepen bij liefst twaalf huisnummers liggen struikelstenen. 34 Joodse vermoorde straatgenoten, twee mannen die bezweken als verplicht tewerkgestelden. Ook dit verhaal vraagt het om uitgezocht te worden.

Ingrid van der Vlis gaat graag op zoek naar historische verhalen. Zij is zelfstandig historicus bij Historisch Onderzoeksbureau Tijdelijk in Vlaardingen. www.tijdelijk.info

Grote Kerk Breda: plaats van herinnering of mythe?

Miljoenen euro's aan gemeenschapsgeld worden er uitgegeven voor het behoud van historische kerkgebouwen. Maar is dat historische gebouw daarmee een plaats van herinnering, een lieu de mémoire?

Een plaats van herinnering houdt de herinnering vast aan tijden die niemand zich meer kan herinneren. Maar denken de inwoners van de stad bij het zien van de kerk aan het middeleeuwse Breda?

Ik denk het niet.

De Grote Kerk, en vooral de toren van de kerk bepaalt de identiteit van Breda. Toen in mei 1940 de hele bevolking werd geëvacueerd omdat de stad onder vuur dreigde te komen, deed al snel het gerucht de ronde onder de vluchtelingen dat Breda verwoest was. En wat steeds in die verhalen voorkwam: de grote toren was omgevallen. Een metafoor voor de totale verwoesting van de stad: ze is de ziel van Breda, maar dan wel van het hedendaagse Breda.

Natuurlijk kan ze als plaats van herinnering fungeren. Ze verwijst naar de heren van Breda zonder wie de stad wellicht een onbeduidende nederzetting was gebleven. Zij bouwden een kerk die bij hun status paste en ze hadden de tijd en het geld om de toren daadwerkelijk te voltooien.

Ze verwijst naar de dominante rol van de kerk in de Middeleeuwen en ook naar de Reformatie: sinds 1637 is de kerk protestants. Ze verwijst zelfs naar de secularisatie. Tegenwoordig wordt het gebouw nauwelijks nog als kerk gebruikt, maar worden er bruiloften en partijen, recepties, beurzen en concerten georganiseerd.

Foto:
[Wikimedia Commons](#),
fotograaf Johan
Bakker (2013)

Grote Kerk Breda: plaats van herinnering of mythe? 2

En dan hebben we het nog niet over het interieur gehad. Er zijn verwijzingen te vinden naar het koningshuis: de grafmonumenten van de Nassaus. Naar de middeleeuwse economie: de altaren van de gilden. Nog steeds liggen er de grafzerken van prominente Bredanaars.

Maar wie begrijpt nog waarom dit gebouw eigenlijk is neergezet wanneer de laatste mens die zich de religieuze functie van het gebouw nog kan herinneren zijn laatste adem heeft uitgeblazen?

Hetzelfde probleem heb je met een negentiende-eeuwse fabriek, al valt het gemakkelijker uit te leggen wat er gebeurde in dat gebouw. Productie van goederen is gemakkelijker inzichtelijk te maken dan een denkwereld die ver van de onze staat.

En dat is nu precies de taak van de historicus.

Een plaats van herinnering heeft een verhaal nodig. Zonder het historische verhaal van de Grote Kerk is het gebouw geen plaats van herinnering, maar een plaats van identiteit. Onmisbaar voor het imago van de stad, voor de identiteit van haar bewoners, maar zonder binding met het verleden. Een indrukwekkend gebouw met een raadselachtige afkomst. Wie bouwden het en waarom? Zonder het verhaal dat de historici vertellen, wordt de kerk een soort Stonehenge: indrukwekkend maar raadselachtig, grondstof voor mythevorming.

En dat geldt voor alle erfgoed: materieel en immaterieel. Geschiedschrijving bestrijdt mythes.

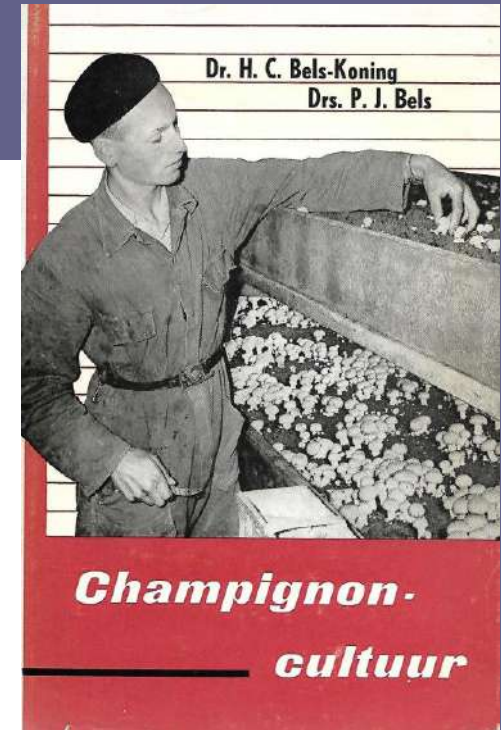
Jan Brouwers is historicus en werkt als onderzoeker, journalist en redacteur.

Horst: het Wageningen van het Zuiden

In grote delen van Noord-Limburg was het gemengde bedrijf tot ver in de twintigste eeuw het overheersende bedrijfstype. Niet inzetten op één product was er het devies, maar kiezen voor verschillende richtingen om zo de risico's te beperken. Met de opkomst van de glastuinbouw aan de westkant van de Maas in de jaren '50 werd aan dit bedrijfsmodel een nieuwe discipline toegevoegd. Het telen van groenten onder glas, zoals sla, tomaten en komkommers, werd op veel bedrijven gecombineerd met de teelt van asperges, augurken, aardbeien, bonen, zwarte bessen en soms ook bloembollen (gladiolen). Naast varkens vormde ook de pluimveeteelt op deze bedrijven een belangrijke bron van inkomsten. Nieuw in de jaren vijftig was eveneens de champignonteelt, waarvoor speciale kweekcellen werden ingericht.

In de jaren vijftig en zestig groeide het dorp Horst uit tot het centrum van de tuinbouw tussen Peel en Maas. Ondernemingszin, leergierigheid, een pragmatische instelling, een sterk arbeidsethos en een uitgebreid netwerk van lokale en regionale landbouwcoöperaties stonden aan de basis van de opkomende welvaart. Het gemeentebestuur faciliteerde, waar mogelijk, instituten die de land- en tuinbouw in de regio op een hoger plan konden brengen. Het maakte de uitbouw van de agrarische kennisinfrastructuur in de gemeente tot een speerpunt in zijn beleid. De pers typeerde Horst graag als het 'Wageningen van het Zuiden'.

Zo kreeg het landbouwkennissysteem vaste voet aan de grond in Horst. Het ging, naast reguliere vormen van agrarisch onderwijs, onder meer om de in 1961 gestichte praktijkschool voor de pluimveeteelt in Zuid-Nederland, die al spoedig ook cursussen aanbood op het gebied van de varkensteelt en de rundveehouderij.

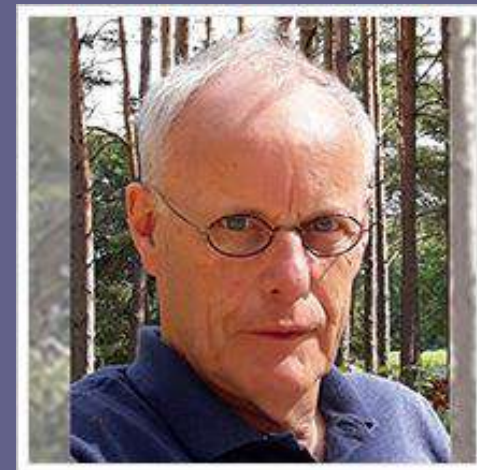
De eerste directeur van het Proefstation voor de Champignoncultuur in Horst Drs. P.J. Bels publiceerde in 1958 met zijn echtgenote Dr. H.C. Bels-Koning een handleiding voor de Champignoncultuur.

Horst: het Wageningen van het Zuiden 2

Eveneens betrof het instellingen op het gebied van de landbouwvoorlichting en een aantal proeftuinen (voor de fruitteelt, voor de boomteelt, voor de teelt van vollegrondsgroenten en later ook voor de glastuinbouw en bloemisterij). Van bijzondere betekenis waren vooral het in 1959 geopende Proefstation voor de Champignoncultuur en het enkele jaren later gestichte Centrum voor Champignonteelt Onderwijs. Publicistische arbeid vanuit deze beide instituten droeg bij aan de (inter)nationale verspreiding van de kennis op het gebied van de champignonteelt.

Toch bleek het een fragiel bouwwerk. Toen het van overheidswege zo krachtig gesubsidieerde landbouwkennissysteem tegen het einde van de eeuw, mede door een rapport van Bram Peper uit 1996, ten prooi viel aan een grondige herstructurering, beroofde een reeks van reorganisaties ook de meeste instellingen in Horst van hun fundament. Vooral het streven de positie van de Landbouwuniversiteit in Wageningen te versterken had impact. Proefstation en proeftuinen in Horst kwamen in 2000 - 2001 nog relatief ongeschonden onder Wageningen University & Research te ressorteren, maar in de daaropvolgende bezuinigingen werden ze alsnog weg gereorganiseerd.

De al in de jaren '80 ingezette herstructurering van agrarisch onderwijs en landbouwvoorlichting raakte de gemeente eveneens. De privatisering van de voorlichting vormde de voorbode van een lange reeks van reorganisaties, van steeds andere benamingen en steeds verdere versplintering. Met als resultaat dat anno 2019 in Horst nog slechts een kleine vestiging van Delphy, een onderneming in kennis en expertise ten behoeve van plantaardige sectoren, domicilie heeft. Het reguliere agrarisch onderwijs in Horst ging op in een nevenvestiging van het Agrarisch Opleidings Centrum in Limburg (thans Citaverde geheten), maar het praktijkonderwijs bleek op den duur niet meer levensvatbaar. De praktijkschool voor de dierhouderij en de school voor de champignonteelt moesten toezien dat hun cursussen steeds minder aftrek vonden en verloren daarmee hun bestaansrecht.

Jan Janssen schrijft over de twintigste-eeuwse regionale geschiedenis, in het bijzonder die van Noord-Limburg.

De Ruïne van Brederode

‘Nature of Nurture?’ Dat is de vraag als het gaat om je persoonlijke ontwikkeling, om wie je bent geworden. En dat geldt ook voor de liefde voor historie die iedere historicus en ook ik in zich draagt. Waar komt die nou eigenlijk vandaan?

Ik ben geneigd te stellen dat ‘Nature’ verantwoordelijk is voor het feit dat ik in al mijn vezels historicus ben. Net als bijvoorbeeld je seksuele geaardheid of je al dan niet beminnelijke karakter is de liefde voor geschiedenis iets wat je vanaf den beginne hebt en niet wat je krijgt of aanleert. En toch en toch... is dit wel het hele verhaal?

Neem nou bijvoorbeeld de Ruïne van Brederode in mijn geboortedorp Santpoort. Wat voor rol speelde dit imposante overblijfsel uit de Middeleeuwen in mijn neiging tot het historische speelveld. In mijn herinnering een grote. Van kleins af aan - ik woonde er een kleine twee km vandaan - was ik geïmponeerd door deze ruïne en al als kleine jongen fietste ik er regelmatig, meestal met vriendjes, naartoe om langs de portier te schieten, en door de ruïnes te dwalen. Een wonderlijke, magische omgeving waarvan er geen tweede was bij ons in de buurt. Mijn meester in de vierde klas van de lagere school toog geregeld met ons naar de voormalige zetel van de Brederodes. Hij liet ons van hout schilden (met uiteraard een mooie rode leeuw met blauwe barensteel erop gekwast) en zwaarden maken en ridderpakken van schuimplastic en de Hoekse en Kabeljauwse twisten werden nog eens dunnetjes overgedaan.

Jeroen Verhoog met op de achtergrond de ruïne van Brederode.
Foto: Jeroen Verhoog

De Ruïne van Brederode 2

Vanaf die tijd ben ik veel gaan lezen over geschiedenis. Niet alleen over de middeleeuwen, maar over alles wat me interesseerde, en dat was veel. Ik ben wat dat betreft een historische alleseter geworden. Kwam dat door de ruïne? Of was ik gewoon op de leeftijd gekomen dat je aan het lezen slaat - in de vierde klas was ik tien.

De Ruïne staat er nog steeds in al zijn historische, vervallen pracht. De omgeving is nauwelijks veranderd, en nu ik dit schrijf, mei 2019, zijn de bouwvallen van het oude kasteel omkranst door overdadig groen. Er zijn plannen om in de directe omgeving villa's te bouwen. Eeuwig zonde. "Et tu, Brederode" schiet me te binnen. Het doet me pijn. Ja, zelfs de Ruïne van Brederode pleegt als een stenen Brutus verraad door te veranderen, door te worden benaderd door de oprukkende bebouwing. Zonder de Ruïne van Brederode zou geschiedenis ook mijn liefhebberij (en uiteindelijk mijn vak) zijn geworden. Daar ben ik van overtuigd. 'Nature' dus. Maar toch, die klomp oude stenen aan de rand van de duinen die me zo lief is, heeft de aanleg die ik had voor het historische vak, wel degelijk gestimuleerd en misschien wel tot leven gewekt. Misschien is de liefde voor een bepaald vak wel een ei dat erop wacht uitgebreed te worden. De Ruïne van Brederode was mijn broedmachine. Toch een beetje 'Nurture'.

Jeroen Verhoog (1962) is historicus, uitgever en schrijver. Hij is een van de oprichters en oud-bestuurslid van Ondernemers in Geschiedenis, voorheen de NVHO.

Volksbuurtmuseum gaat niet over nostalgie

Hoewel ik een geboren en getogen Gouwenaar ben, is het Nederlands Volksbuurtmuseum Wijk C mijn Plaats van Herinnering. Als pas afgestudeerde cultuurhistoricus, met een passie voor geschiedenis van onderaf, leek me dit in 2012 de perfecte plek om ervaring op te doen in het ontsluiten van geschiedenis voor een groot publiek. Het museum is een belangrijke plek, en niet alleen omdat volksbuurten langzaam uitsterven door gentrificatie, sociaal-economische ontwikkelingen en ouderdom.

Het Volksbuurtmuseum zorgt ervoor dat we de rol van de kleine man in de geschiedenis niet vergeten. Lange tijd werd alleen de geschiedenis vastgelegd van Grote Mannen die Grootse Dingen verrichtten. En dat is niet helemaal eerlijk. Want voor elke grote Man die grootse dingen verrichtte, waren er duizenden kleine mannen aan het werk die dat mogelijk maakten of voor wie dat gevolgen had. Als de scheepsbouwer zijn werk niet had gedaan, had Michiel de Ruijter nooit buitengaats kunnen gaan. Eindeloos veel gewone mensen leden honger en liepen gevaar vanwege de vetes en ambities van de grote mannen. Laten we niet de zonen vergeten die loyaal aan een grote man ten strijde trokken. Het is niet meer dan eerlijk dat we ook bij deze mensen stilstaan.

Volksbuurtmuseum gaat niet over nostalgie 2

Nu is het niet zo dat het volk geheel machteloos stond. In 2013 hebben we in het museum de tentoonstelling Oproer, kracht van het volk opgezet, waarin duidelijk werd wat er gebeurde als de grote mannen te veel eisten. Zo werden registers verbrand van dienstplichtigen die gebruikt werden om Napoleon's oorlogsmachine te voeden. Er was het Aardappeloproer in 1917, toen de Eerste Wereldoorlog leidde tot honger en onrust bij de gewone mensen.

Het museum helpt ons herinneren dat alles wat we doen ooit geschiedenis zal zijn. En dat alles wat we doen ertoe doet. In 2017 opende de tentoonstelling Vreemd Volk, over LHBT in de Volksbuurt. Verschillende kopstukken van de Utrechtse gay-scene komen aan het woord. Zij waren destijds niet bezig een plek in de geschiedenis te verwerven. Maar dankzij het Volksbuurtmuseum is dat wel gebeurd. Belangrijk, en niet in de laatste plaats omdat het gaat om een groep mensen die lange tijd overgeslagen werd door historici.

Het museum laat zien dat het verleden ook niet perfect was. Om fenomenen als 'de volksbuurt' hangt een zweem van nostalgie. Er is een clichébeeld waarin mensen zeggen: 'Je had niks, maar was gelukkig, jochie'. Terwijl het leven ook tamelijk hard en ellendig kon zijn. Ik kan iedereen aanraden om de geurenwand in het museum te bezoeken. Daar geurt Sunlight zeep broederlijk naast de lucht van de strontkar en van de palingrokerij. De geurenwand vormt voor mij de essentie van het museum. Niks roept nadrukkelijker herinneringen op dan geur.

Het Volksbuurtmuseum helpt me herinneren aan wat ik als historicus belangrijk vind. Zeven jaar nadat ik hier voor het eerst binnen stapte ben ik nog steeds actief voor het museum als gastheer. Ik zie herkenning bij bezoekers, zij zien (groot)ouders en hun wereld, of worden herinnerd aan hun jeugd. En eigenlijk is dat het beste wat je als historicus kan doen: mensen toegang verschaffen tot hun eigen geschiedenis.

Jesse Poiesz is cultuurhistoricus met een brede (historische) interesse, maar een bijzondere liefde voor geschiedenis van de psychiatrie en history from below. Jesse geeft trainingen en workshops en biedt ondersteuning voor (cultuur)historische projecten met betrekking tot communicatie, research en creatieve input met zijn bedrijf, Poiesz Projectondersteuning.

Idealen en de praktijk in West-Sumatra

Ik zie hem zo voor me: de Delftse spoorwegingenieur Jacobus Leonardus Cluysenaer (1843-1932) hardwerkend achter zijn bureau. Een sociaalbewogen man, een bevlogen leermeester vol met innovatieve ideeën en volhardend in de uitvoering ervan. De ingenieur kruist mijn pad als de Indonesische regering de Ombilin-kolenmijnen in Sawahlunto in West-Sumatra, met de bijbehorende spoorlijn en haven wil voordragen als UNESCO-werelderfgoed. Ik mag aanvullend onderzoek doen en ontdek dat Cluysenaer de ontwerper is van dit technologisch systeem. Als ingenieur wilde hij vernieuwingen toepassen in de bouw van de spoorlijn, vanuit sociale motieven wilde hij de regionale welvaart bevorderen en goede werkomstandigheden creëren voor vrije arbeiders. Mooie idealen, maar de praktijk bleek anders.

In 1873 kreeg Cluysenaer opdracht van de minister van Koloniën om het werk van de mijningenieur W.H. De Greve te voltooien. Deze ingenieur, een van de ontdekkers van het kolenveld langs de Ombilin-rivier verdronk tijdens een expeditie. Cluysenaer nam deze opdracht aan en vertrok met zijn gezin naar Padang op Sumatra.

De ingenieur ging voortvarend en gestructureerd te werk. Hij stelde een team samen van Nederlandse ingenieurs, Nederlandse opzichters (aspirant-ingenieurs) en lokaal ingehuurd arbeiders. Dit team bracht het gehele gebied tussen de kolenvelden en de oostkust van Sumatra in kaart door middel van opmetingen. Op basis van deze resultaten presenteerde hij in 1875 een 'totaal' concept: een kolenmijn met een mijnbouwschool, ziekenhuis en huisvesting voor de staf en de vrije arbeiders en een spoortracé dat de kolenmijnen verbond met een nieuwe haven ten zuiden van Padang. Hij adviseerde het gouvernement het project zelf uit te voeren daar het technisch complex was en erg kostbaar. De peperdure Atjeh-oorlog (1873-1914) gooide echter roet in het eten. Het ontwerp belandde in de ijskast.

Portret Ir. Jacobus Leonardus Cluysenaer (1843-1932).
Bron: Haags Gemeentearchief

Idealen en de praktijk in West-Sumatra 2

Terug in Nederland perfectioneerde Cluysenaer zijn ontwerp, doch er kwam geen startsein vanuit de kolonie. Het concept verdween naar de achtergrond totdat de ingenieur in 1887 samen met R.W.J.C. van den Wall Bake, de Nederlands-Zuid-Afrikaanse Spoorweg Maatschappij (NZASM) oprichtte. In de Zuid-Afrikaanse Republiek kon hij zijn plannen eindelijk succesvol uitvoeren. In dezelfde periode startte het gouvernement met de openbare uitbesteding voor de uitvoering van het Ombilin-project. Cluysenaer schreef zich samen met een bevriende Padangse ondernemer hierop in. Het gouvernement stond echter wantrouwig tegenover hem: had juist Cluysenaer niet eerder geadviseerd dat het een gouvernementsproject moest worden? Uiteindelijk besloot het Gouvernement dit project zelf uit te voeren.

Idealen en de praktijk. Een ideaal werd verwezenlijkt, de andere niet. Het bekende 'Daar werd wat groots verricht' gold zeker voor dit vernieuwende systeem, dat recentelijk de status heeft gekregen van UNESCO Werelderfgoed. Er klonk kritiek omdat deze grootse verrichting behaald was over de ruggen van vele dwang- en contractarbeiders die onder erbarmelijke omstandigheden moesten werken. Ook leidden de mijnen tot ontwrichting van de lokale samenleving en grote milieuvervuiling. Het is een koolzwarte bladzijde in de Nederlandse koloniale geschiedenis. Misschien wordt Cluysenaers' ideaal van meer welvaart voor de lokale samenleving behaald via de nieuwe status van de mijnen, de spoorlijn en de haven als Werelderfgoed. Uiteindelijk is het zijn concept dat eraan ten grondslag ligt.

Contact gegevens:

E-mail: margaret@leidelmeijeronderzoek.nl

Website: www.leidelmeijeronderzoek.nl

Margaret Leidelmeijer (Leidelmeijer, Historisch Onderzoek & Advies) is gespecialiseerd in Indisch koloniaal en oorlogserfgoed. Ze is inzetbaar voor (wetenschappelijk) onderzoek, exposities, educatieve websites, presentaties en workshops voor Indische familie verhalen.

De boerenapostel

Aan de achterzijde van de kerk in het Brabantse Gemert staat een borstbeeld van pater Gerlacus van den Elsen (1853-1925), de man die veel heeft betekend voor de emancipatie van de Brabantse boerenstand en één van de grondleggers was van de Rabobank. Deze inzet leverde hem de bijnaam De Boerenapostel op. Verderop in Gemert is in zijn geboortehuis het Boerenbondsmuseum gevestigd, waar bezoekers een indruk krijgen van het boerenleven anno 1900.

Ook het klooster waar hij gedurende zijn werkzame leven woonde, de Abdij van Berne in Heeswijk, werd verrijkt met een sculptuur van deze markante pater. Verder werden in zo'n vijftig Brabantse dorpen straten naar hem vernoemd en nabij Gemert een ontginningsdorp: Pater Van den Elsendorp, wat al snel werd afgekort tot Elsendorp.

Toen ik in 1991 begon aan het onderzoek naar de geschiedenis van de katholieke boerenbonden kon ik natuurlijk niet om deze markante streekgenoot – ik kom zelf uit het naburige Bakel – heen. In een krantenartikel riep hij in januari 1892 op tot organisatie van de door de landbouwcrisis en liberale overheidspolitiek getroffen boeren. De landman 'is geduldig, hij zwijgt, hij laat zich scheren en villen als het stomme schaap (...) Is er niemand die hulp en redding bieden kan?' Zelf bleef hij aanvankelijk afzijdig toen andere voormannen begonnen met de organisatie van de boerenstand. Maar na enkele maanden na de oprichting van de Nederlandsche Boerenbond in 1896 kwam hijzelf ook in actie en begon hij propaganda te maken voor het oprichten van lokale boerenbonden en plaatselijke boerenleenbanken. Van den Elsen werd daarmee de grondlegger van het Groene Front, dat het Brabantse platteland in de vorige eeuw ingrijpend heeft veranderd.

Foto:
Frans Buitendijk

De boerenapostel 2

Naast opkomen voor de belangen van de arme zandboeren die in Brabant een bestaan probeerden op te bouwen heeft Van den Elsen zich ook korte tijd bezig gehouden met het emigratievraagstuk. Hierin herken ik wel iets van mezelf. Ooit kwam ik als beginnend onderzoeker in Brazilië terecht om daar de geschiedenis van Nederlandse emigranten op te tekenen. Daar vroeg ik me wel eens af of emigreren ook iets voor mij zou zijn. Ook Van den Elsen ging op onderzoek. In 1906 vertrok hij naar de VS om na te gaan of daar een toekomst lag voor de Brabantse boeren. Zijn reis sterkte hem in de conclusie dat landverhuizing vooral geestelijke en economische risico's met zich meebracht. Hij pleitte daarom voor het opzetten van organisaties die de landverhuizers zouden kunnen begeleiden. Een dergelijke organisatie kwam pas na 1945 tot stand en was ook enige tijd onderwerp van mijn onderzoek.

In de jaren negentig vroeg ik me wel eens af of ik familie was van Gerlacus van den Elsen. Omdat mijn moeder uit Boekel komt en Van den Elzen (met een Z dus) heet, leek me dat toen niet voor de hand te liggen. Toen ik onlangs ontdekte dat mijn betovergrootvader in Gemert was geboren als Andries van den Elsen en pas de Z in zijn achternaam kreeg zodra hij zich vestigde in Boekel, was de genealogische link snel gelegd. De boerenapostel en grondlegger van het groene front en de Rabobank is dus een verre achterneef. Daarmee is mijn landbouwonderzoek ook een stuk familieonderzoek geworden

Mari Smits (1961) is historicus. Hij publiceerde onder meer over de Nederlandse emigratie naar Brazilië, katholieke landbouworganisaties, Nederlandse ontwikkelingssamenwerking en Europese integratie.

Kosmopolitisch boeren in Drenthe

Mijn moeder groeide op in een klein dorp in Zuidoost Drenthe. Ze vertelt graag hoe ze als kind bij haar vader zat als die bezig was met melken. De koeien stonden op een rij in de halfdonkere stal, hun koppen in de kettingen en achter ze was de grup waar de stront in terecht kwam. Haar vader zat dan op een krukje onder de koeien en molk ze met de hand. En hij had tijd om naar haar verhalen te luisteren. Het was een kleine wereld, maar zeker niet opgetrokken uit turf, jenever en achterdocht, zoals een bekend gezegde over Drenthe luidt.

Als we de spullen van mijn moeder opruimen omdat ze is verhuisd, vind ik een klein blauw notitieboekje uit de jaren zeventig met daarin reisnotities van mijn grootvader Jan Kuipers, en wat adressen: 'Deze mensen willen uit Bangkok, Djakarta, Singapore, Kuala Lumpoer, Hongkong en Tokio een kaart!'

Ik herinner me dat hij in de jaren zeventig op reis ging voor de zuivelcoöperatie Domo, nu onderdeel van Friesland-Campina. In een krantenbericht (op Delpher) lees ik dat in 1973 meer dan de helft van de melkproductie van Domo in die tijd bestemd was voor de export. Dat was voor de directie en het bestuur aanleiding om op handelsreis te gaan. In Thailand gingen ze op audiëntie bij de Thaise koning, die goed geïnformeerd bleek te zijn en uitweidde uit over de Thaise landbouw en zich afvroeg hoe boeren tot een betere melkprijs konden komen: 'De koning was intens bezig met de mogelijkheden om in coöperatieverband de melk te verwerken.'

Foto uit: '50 jaar DOMO, Van toen naar nu (1988)

Opnamen melkblikken van DOMO, Vaz Dias (1955). Deze foto illustreert het internationale karakter van de Drentse fabriek DOMO in de midden jaren vijftig. Bron: Nationaal Archief, fotograaf: Joop van Bilsen/Anefo

Kosmopolitisch boeren in Drenthe 2

In Tokio was hij onder de indruk van het grote aantal mensen in de stad: 'Elf miljoen inwoners, ruime straten met links en rechts vier rijen auto's. Veel taxi's maar ook ontstellend veel treinverkeer dat hier vlak langs het hotel loopt. Doorlopende lange treinen met reizigers. De mensen gaan hier keurig gekleed, allemaal donkere kleding.' Hij bezocht er een internationaal handelshuis, Ataka & co ('veel is er geautomatiseerd, allemaal telexen'), en de zuivelorganisatie Morinaga. Bij de lunch at hij, vermoedelijk voor het eerst van zijn leven, zittend op de grond aan een lage tafel: 'Weer met de stokjes en met veel gerechten, alsmar nieuwe schaaltes en kommetjes. De dienststers serveren geknield.'

Met terugwerkende kracht bewonder ik de openheid waarmee hij de wereld tegemoet trad. Hij observeerde, beschreef en trok zijn conclusies. Op de boerderij stond de tijd ondertussen ook niet stil. In de jaren zeventig werd een ligboxstal gebouwd waar koeien vrij in rondliepen. Het voeren werd geautomatiseerd. Mijn grootvader deed er zijn werk en zal ondertussen nog vaak hebben teruggedacht aan zijn reis. Zijn herinneringen maken van een klein dorp in Drenthe een plek van kosmopolitische verhalen. Het ondergraaft het beeld dat Drenthe in de jaren vijftig onder een laag turf bedolven was en de inwoners geen idee hadden van wat er in de wereld gaande was.

Het wegnemen van dit soort mythes door goed te kijken en te luisteren, daar hou ik van.

Marjan Beijering is maatschappijhistoricus, woont in Rotterdam, is met name geïnteresseerd in oral history en werkt aan de biografie van Janwillem van de Wetering, schrijver van o.a. De Lege Spiegel en Grijpstra en De Gier. In 2015 was ze in Japan, de selfie is gemaakt in het Takayama Showa museum. Zie voor meer informatie: www.geschiedenislab.nl

Vele wegen leiden naar het motorschip Oranje

De telefoon rinkelt, een nummer uit Nieuw-Zeeland. Een vrouw steekt van wal. Sinds kort weet ze, dankzij een DNA test, dat haar 85-jarige vader haar vader niet is. Heel misschien weet ze wie dat wél zou kunnen zijn. Ze heeft slechts drie aanknopingspunten: een voornaam van een Nederlandse man, de naam van een schip waarop hij hofmeester zou zijn geweest, de Oranje en een datum waarop deze boot begin jaren zestig de haven van Melbourne binnenloopt, alwaar haar moeder van boord stapt. Of ik deze man kan vinden.

Het voelt direct als een uitdaging. Steeds weer die Oranje. Ik zie mijn moeder voor me. Als achtjarig meisje was ze aan de hand van haar ouders aanwezig bij de tewaterlating en de doop van het schip door koningin Wilhelmina in 1938 in Amsterdam. Het paradepaardje van de Stoomvaart Maatschappij 'Nederland' (SMN) was bestemd voor de lijndienst Amsterdam-Batavia. Ik denk aan verhalen van cliënten van Stichting Pelita, waar ik ooit werkte, die na de oorlog ziek en verzwakt uit de interneringskampen kwamen en daarom als een van de eersten eind 1945 met de Oranje naar Nederland mochten repatriëren; voor hen was dat het begin van een nieuw leven. Het vlaggenschip was tijdens de oorlog omgebouwd tot geallieerd hospitaalschip en dus uitstekend geëquipeerd voor het transport van zieke evacués.

MS Oranje vertrekt voor 2 cruises uit Amsterdam, 21 juli 1960
Fotocollectie Anefo, fotograaf: Harry Pot.
Collectie Nationaal Archief.
[Wikimedia Commons](#)

Vele wegen leiden naar het motorschip Oranje 2

Maar ik denk ook aan voormalig dorpsgenoot en veelzijdig toegepast sierkunstenaar Carel Adolph Lion Cachet (1864-1945), een van de grondleggers van de Nieuwe Kunst in Nederland en ontwerper van zo'n honderd scheepsinterieurs. Over hem maakte ik in 2012 een lesbrief en kleine tentoonstelling in zijn vroegere woonhuis. Lion Cachet ontwierp de ruime lichte eerste klasse eetsalon en kinderkamer van de Oranje. Maar ik denk vooral aan mijn opdrachtgeefster: je wilt weten wie je vader is. Dat zit heel diep.

Op Internet staat een oproep van het Scheepvaartmuseum. Op 8 september 2018, tachtig jaar na de tewaterlating, opent het museum een tentoonstelling over de grande dame. Ze zoeken passagiers en oud-opvarenden die hun herinneringen aan het iconische schip en haar veelbewogen geschiedenis willen delen. Hoewel de Oranje op 24 september 1979 op weg naar de sloop zinkt in de Stille Zuidzee, als Italiaans schip onder de naam Angelina Lauro, leeft het monument voort in het geheugen van veel mensen. Zoveel is duidelijk. Op naar de bibliotheek, want daar begint ieder onderzoek. Ik heb geluk. Over de Oranje is veel gepubliceerd. Daarna volgt het Nationaal Archief. Daar bevindt zich het 94 meter lange archief van de SMN met onder meer scheepsjournalen, passagierslijsten, fotoboeken, folders en lijsten met bemanningsleden per reis en per schip, uiteraard niet compleet. In de gezochte jaren verzorgt de Oranje als cruiseschip Round-the-world-voyages. Personeel in smetteloos wit uniform kijkt mij veelbelovend aan; in Tanger is in 1964 nog een foto van de voltallige bemanning gemaakt. Zit mijn hofmeester daarbij? Een bezoek aan het CBG Centrum voor Familiegeschiedenis brengt uitkomst. Op een dag galmt de sloop over het water, de Oranje verlaat Amsterdam en vaart via Southampton, Genua, Port Said, het Suezkanaal, Colombo, Penang en Singapore naar Melbourne en Sydney. Aan boord bevinden zich een officier en een passagier die samen een bijzondere reis beleven. Mijn opdrachtgeefster is intussen met haar nieuwe familie verenigd.

Micha Cluysenaer werkt vanuit haar bureau Cluysenaer Historisch onderzoek en Communicatie, gevestigd te Vreeland, www.cluysenaer.nl

Een zandkorrel in de woestijn van de tijd

Als een enorme fallus verrijst hij boven het grasveld aan het einde van het door bomen omzoomde zandpad waarop ik loop: de donkergrijze, stenen obelisk. Geïntregeerd door het bouwwerk dat boven het gazon uittorent loop ik naar de zwarte plaquettes die ik ontwaar aan weerszijden van het gazon. Het is een drukkende, grijze zomerdag. Mijn zootje ligt in de kinderwagen die mijn echtgenoot trots voortduwt. We verkennen onze nieuwe woonplaats Rijswijk. Er hangt onweer in de lucht.

Op deze plek stond ooit Huis ter Nieuburch. Stadhouders Frederik Hendrik liet het paleis in de eerste helft van de zeventiende eeuw bouwen. Het paleis bestond uit een paviljoen en twee hoekpaviljoens. De ene voor de stadhouder en de andere voor zijn vrouw, Amalia van Solms. Het hele gebouw was maar liefst honderd meter breed en werd omringd door complex van tuinen en vijvers. Het paleis vormde eind van de eeuw het toneel van vredesonderhandelingen tussen het Frankrijk van Lodewijk XIV aan de ene kant, en onder meer de Nederlanden, Engeland, Spanje en Duitsland aan de andere kant. De strijdende partijen namen hun intrek in de twee uiterste vleugels van het paleis. Op 21 september 1697 werd hier de Vrede van Rijswijk getekend.

Een zandkorrel in de woestijn van de tijd 2

In de achttiende eeuw kwam het imposante gebouw in handen van stadhouder Willem IV, die het verhuurde. Onder Willem V was het paleis geworden tot een bouwval: hij liet in 1786 de zijvleugels slopen en in 1791 het middenpaviljoen. De grijs-verweerde obelisk, de Naald van Rijswijk, werd in de jaren erna geplaatst als herinnering aan de vergane glorie. Bomen namen bezit van de tuinen. Het zuidelijke deel van dat bos moest wijken voor stadsuitbreiding. Wat nu rest van het Rijswijkse Bos is een bescheiden parkje met de titel rijksmonument.

Het lezen van de geschiedenis van deze plek stemt mij licht melancholisch. Terwijl schrijven over het verleden mijn vak is, dat ik objectief en met afstand beoefen, voel ik mij op deze plek klein en nietig. Een zandkorrel in de woestijn van de tijd. De geschiedenis dendert voort en mijn gezin maakt er maar kortstondig deel van uit.

Maar de obelisk heeft niet op iedereen dat effect. Op het gras laten twee mannen hun pitbulls met elkaar dollen, ondanks bordjes met daarop 'verboden voor honden'. Ze genieten van het gestoei van hun huisdieren en de snoeiharde muziek met diepe bastonen die uit een draagbare speaker galmt. Mijn man staat aan de overkant van het grasveld en hij gebaart: 'Kom je? Onze zoon wordt onrustig.' Tijd om naar huis te gaan en hem te voeden. Zo dendert het heden voort.

Paula van Rooij (1983) is eigenaar van Van Rooij ONderWIJS. Ze werkt als interimdocent geschiedenis en ontwikkelt educatief materiaal en lesbrieven. Haar specialisatie is het vertalen van nieuw wetenschappelijk onderzoek naar lesmateriaal voor het voortgezet onderwijs.

Nossa Senhora Aparecida. Een Braziliaanse beschermheilige in Berg en Dal

Gekroond en gehuld in een witte met gouddraad geborduurde mantel, de handen en vingers op borsthoogte tegen elkaar, haar mond gesloten, kijkt ze me vanachter het venster recht in de ogen: Onze Lieve Vrouwe van Aparecida. Zij staat in het muurkastje aan de buitenmuur van de kapel op het landgoed van de voormalige Volkshogeschool in Berg en Dal, bij Nijmegen. De eerste keer dat ik haar goed bekijk, op een dichtbewolkte zondagmiddag in het najaar, hangt haar mantel iets opengeslagen waardoor ook het engelenkopje aan de voet van het terracotta beeld zichtbaar is. Ik was vaker op deze plek, maar stond er niet bij stil wie zij was of waar ze vandaan kwam.

Nossa Senhora da Conceição Aparecida, Portugees voor 'Onze Lieve Vrouwe van de Verschenen Ontvangenis' werd in 1930 door paus Pius XI tot beschermheilige van Brazilië verklaard. Het verhaal gaat terug naar het jaar 1717 waarin een drietal vissers keer op keer lege netten ophalen, totdat zij uit de rivier Paraíba een Mariabeeldje opvissen. Vanaf dat moment doen de vissers wonderbaarlijke visvangsten. Tegenwoordig huist het mirakelbeeld in de drukbezochte basiliek in het bedevaartstadje Aparecida, gelegen tussen São Paulo en Rio de Janeiro. Sinds de inwijding in 1980 door paus Johannes Paulus II geldt de basiliek als nationaal heiligdom en is 12 oktober een nationale feestdag ter ere van de beschermheilige van Brazilië. Maar hoe belandt een beeldje van de beschermvrouw van Brazilië in Berg en Dal? Tijdens archiefonderzoek bij het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen, viel mijn oog viel op een bericht in De Emigrant, het voorlichtingsblad van de Katholieke Centrale Emigratie-Stichting.

Nossa Senhora Aparecida. Een Braziliaanse beschermheilige in Berg en Dal 2

In 1955 is de Nederlandse emigratiebisschop Hanssen een van de vele pelgrims. Hij is op doorreis naar de nabijgelegen Nederlandse landbouwnederzetting Holambra. Vlak voor zijn terugreis ontvangt Hanssen namens de migrantengemeenschap een beeldje van de Braziliaanse Onze Lieve Vrouwe. Het souvenir is een dankbetuiging voor de geestelijke steun die de bisschop aan de emigranten heeft verleend sinds de moeizame start van de nederzetting in 1948. Na het overlijden van Hanssen in 1958 verhuist het Mariabeeldje van diens werkkamer in Roermond naar de kapel van de Katholieke Volkshogeschool in Berg en Dal. In de naoorlogse jaren werden vele boerenzonen en -dochters hier voorbereid op een nieuw bestaan in emigratielanden als Australië, Canada, Nieuw-Zeeland en Brazilië. De plaatsing buiten in het muurkastje van de kapel op de mooie herfstdag van 10 november 1958 gebeurde op plechtige wijze in aanwezigheid van de president van de Coöperatie Holambra, de Braziliaanse ambassadeur in Nederland, monseigneur Bekkers en andere hooggeplaatsten.

De grote, naoorlogse emigratiegolf is al even verleden tijd en de Katholieke Volkshogeschool sloot al lang geleden haar deuren. Ik sta voor het muurkastje en kijk haar aan, Nossa Senhora Aparecida. Wonderlijk. Oog in oog sta ik hier met de beschermheilige van Brazilië, daar waar men haar niet meteen verwacht. Voor mijn onderzoek naar de herinneringscultuur van Nederlandse emigranten was ik al een paar keer in Holambra. Wie had gedacht dat ik nu zo dichtbij huis, notabene in mijn eigen woonplaats, een tastbare herinnering zou vinden aan deze migratiegeschiedenis. Maar ze is hier op haar plaats, Onze Lieve Vrouwe van Aparecida. Als stille getuige waakt ze over het gezamenlijke verleden van Brazilië én Nederland. Een stukje gedeeld cultureel erfgoed verscholen in het Gelderse landschap.

Renate Stapelbroek is zelfstandig ondernemer in de antropologie en mondelinge geschiedenis en woont in Berg en Dal (bij Nijmegen). In haar proefschrift in wording onderzoekt zij de omgang van nakomelingen van Nederlandse emigranten uit Brazilië met hun verleden.

Meer informatie is te vinden op www.renatestapelbroek.nl

Kerk en kasteel

Een

Toen we na een bezoek aan mijn oude moeder op zaterdagmiddag door de Grote Kerk in Breda liepen, kreeg het begrip roofkunst nieuwe betekenis voor me. De kerk was mooier dan ooit: het strijklicht op deze herfstdag, de hoge ruimte, de subtiele schilderingen op het gewelf en het praalgraf van Engelbrecht II van Nassau. Het graf met zijn albasten beelden voerde me terug naar mijn kindertijd, toen ik het gevoel had dat Engelbrecht bij de familie hoorde.

Mijn vader was bibliothecaris van de Koninklijke Militaire Academie, een instituut dat gehuisvest is in het renaissancepaleis van de Nassau's, niet ver van de Grote Kerk. Hij vereenzelvigde zich zo met zijn werk, de KMA en de Nassau's dat in mijn ogen dat alles van hem was.

Niet ver van het praalgraf hing aan een zuil een replica van De Tuin der Lusten van Jeroen Bosch. Eerst verbazing. Wat doet dit schilderij hier in Breda? Daarna woede. Ik werd opeens ongelooflijk kwaad. Onbegrijpelijk en onredelijk kwaad, vond mijn vrouw. Waarom? Jeroen Bosch heeft De Tuin der Lusten in Brussel geschilderd in opdracht van Engelbrecht II of zijn neef Hendrik van Nassau. In 1568 heeft Alva het werk geroofd voor Philips II. Het hangt nog steeds in het Prado. Pure roofkunst dus.

Voor mij was roofkunst tot dan toe iets uit de krant: Joodse nabestaanden die procederen om schilderijen van hun grootouders terug te krijgen of de schat van Lombok die Nederlandse militairen hadden geroofd. Wat mij betreft gaan deze kunstschaten linea recta terug naar de rechtmatige eigenaar.

Kerk en kasteel 2

Wat ik echter niet eerder had beseft, is dat in het verre verleden ook uit de Nederlanden kunst is geroofd. Bij de charmes van buitenlandse steden als Parijs, New York of Wenen, horen de museumzalen vol Hollandse meesters. De herkenning, maar ook de blijdschap, omdat mensen in zoveel landen van 'onze' schilderkunst genieten. Maar, vraag ik me nu af, zijn al die schilderijen daar wel eerlijk gekomen? Welk deel van dat kunstbezit is door de Spanjaarden, de Fransen of de Duitsers gestolen?

Twee

Mijn vader was met zijn oorlogstrauma, zijn bewondering voor prins Bernard en zijn conservatisme ideaal om je tegen af te zetten – en dat heb ik dan ook volop gedaan. Tegelijkertijd ben ik als historicus en archivaris in zijn voetsporen getreden. Hoe had ik ook anders gekund?

Als bibliothecaris van de KMA beheerde hij een bibliotheek die nog half negentiende-eeuws was. Hij gaf me afgeschreven boeken (Hooft, Huizinga en Romein). Op zondag fietste hij na de hoogmis geregeld met zijn zoontjes naar de KMA, zogenaamd om de post te bekijken, maar eigenlijk om ons te tonen waar zijn hart lag: in dit prachtige paleis van Engelbrecht van Nassau met zijn onderaardse gangen en tien meter dikke muren. En met aan de waterkant spannende geschiedenis: het Spanjaardsgat, waar vaderlandse helden zo slim als Odysseus die vijanden uit het vervloekte Madrid beet namen.

Rob Wolf (1952) is historicus, archivaris en schrijver. Hij is voorzitter van de NVHO geweest en woont in Nijmegen.

Brandend water in de haven van Delfzijl

Havens zijn plekken vol gebeurtenissen en verhalen, sommige groot, sommige klein. Maar ook grote verhalen die ooit veel indruk maakten maar toch in de loop der tijd vergeten zijn. Zo ook dit verhaal over het branden van het water in de haven van Delfzijl.

Het begin van de 20e eeuw bracht modernere brandstoffen met zich mee, die ook een stukje gevaarlijker waren dan wat men tot dusver gewend was.

In een tijd dat er nog weinig regels bestonden, was het varen met een schip vol met petroleum of benzeen een precaire aangelegenheid. Het lijkt wel of de ouderwetse, langzame wereld van de binnenvaart moest wennen aan de nieuwe tijd en lading. Turf en steenkool vielen allemaal nog wel mee, daarbij moest je toch wel je best doen om brand te krijgen. Maar je gelooft je ogen niet als je in het archief van Rijkswaterstaat leest dat in de nacht van 10 op 11 juni 1908 de Goede Trouw, een oude, houten (jawel, houten!) tjalk in de buitenhaven van Delfzijl ligt, geladen met 320 vaten benzeen. Deze vaten waren net overgenomen van de Britse stomer Altona. Na het laden was het schip verzegeld, dat moest dan kennelijk wel, en was het naast de ijzeren lichter Transport aan de dukdalven gaan liggen.

Brandend water in de haven van Delfzijl 2

De in Delfzijl woonachtige schipper was naar huis gegaan en de vijftienjarige knecht bleef aan boord. Maar die roeide even later ook naar de wal om afscheid van zijn moeder te nemen. Die nacht beleefde de stad een waar spektakel. De knecht was net teruggekomen en werd rond elfen ineens bedwelmd door benzeendampen. Meteen sloegen de vlammen uit de luikenkap en ontplofte de boel. De knecht viel overboord maar werd door de knecht van de lichter gered. Ze gingen er met de roeiboot snel van door. Binnen de kortste keren lag de hele haven vol met brandende vaten. Er was een aantal kordate schippers met sleepbootjes die de twee schepen naar een afgelegen oeverwal wisten te slepen, waar ze zonken. Als je het hele verhaal zo leest, is het met een sissier afgelopen. Het is een wonder dat er geen gewonden zijn gevallen of meer schepen zijn verbrand. Maar het zal wel een aanblik geweest zijn!

Het geheel kreeg nog een staartje. De inspecteur van Rijkswaterstaat concludeerde na het ongeval dat een schip met een dergelijke lading beter alleen afgemeerd kan worden, en niet naast een schip wat bewoond was. Een aaneenschakeling van fouten werd geconstateerd – niet goed opgelet bij overladen, geen geschikte ligplaats, een jochie van vijftien alleen achterlaten. En zo zien we de binnenvaart langzaam een nieuwe eeuw in drijven, met vallen en opstaan.

Ik ben Thomas Dresscher, freelance historicus en onder de naam Once.. Histories al meer dan 15 jaar in deze sector actief. Mijn specialisaties zijn Maritieme en Koloniale Geschiedenis; ruwweg vanaf het eind van de middeleeuwen tot nu. Bovenstaand verhaal is een voorbeeld van hoe ik graag de verbinding leg tussen tijd en plaats en het element wat me het meest interesseert : de zee.

Stof tot nadenken

De dag voor de opening van de tentoonstelling 'Met open armen' bedankte Ina Kruizinga mij met tranen in de ogen. Dat ik haar verhaal een ereplek in de tentoonstelling had gegeven, deed haar veel. Ze was trots dat de quilt met haar levensverhaal als dochter van een NSB'er zo prominent was opgehangen. Voor haar was het of ze eindelijk bevrijd was, 74 jaar na dato.

De afgelopen vijf jaar deed ik in de aanloop tot 5 mei historisch onderzoek voor het Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen. Ieder jaar maakte ik een tentoonstelling over de impact van de Duitse bezetting op het dagelijks leven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Indrukwekkende verhalen over verzet, over de jodenvervolging en over het tekort aan van alles en nog wat. Verhalen van bemanningsleden van neergestorte geallieerde vliegtuigen, van landverraders en van bevrijders. Steeds was een andere gemeente in de provincie Groningen gastheer voor de tentoonstellingen. De locatie varieerde van een hoekje in de bibliotheek tot een museum. Maar altijd ging het om verhalen die onder mijn huid kropen.

In 2019 was het de beurt aan Stadskanaal en omgeving. Daar had in 1941 NSB-leider Anton Mussert aan de Hoofdkade een kringhuis geopend, uitvalsbasis van Kring 6 voor de Veenkoloniën en Westerwolde. Bovendien had het NSB-kopstuk Jacob Maarsingh gewoond in de villa, nu museum, waar de tentoonstelling zou komen te staan.

In de kelder van het bijgebouw had Ina als meisje van vier jaar de bevrijding meegemaakt. Ze was dochter van de chauffeur van Jacob Maarsingh.

Stof tot nadenken 2

Mijn onderzoek bracht me naar het gemeentearchief van Stadskanaal. Het beeld van de anti-joodse maatregelen en de deportatie van de Joodse gemeente was nog goed te reconstrueren. De papieren illustreren nauwgezet een ontluisterende geschiedenis die bekend is, maar waar je toch altijd weer kippenvel van krijgt als je ze aanraakt. Lijsten met ingeleverde radio's, namenlijsten van opgeroepen mensen voor de reis naar doorgangskamp Westerbork en correspondentie over wel of niet Joods-zijn. Slechts een kleine groep joden wist onderduik te vinden in achteraf gelegen boerderijtjes in het uitgestrekte veengebied.

Mensen die illegale pamfletten en kranten rondbrachten of zelfs aanslagen pleegden waren verenigd in verzetsgroepen zoals De Hondsrug. Tot drie keer toe probeerden zij brand te stichten in het gemeentehuis in Stadskanaal, met als doel het bevolkingsregister te vernietigen. Zo hoopte het verzet tewerkstelling van Nederlandse mannen in Duitsland te saboteren. Hetzelfde gebeurde in het gemeentehuis van Exloo. De acties mislukten. Tien verzetsmannen werden opgepakt en in de buurt van Assen doodgeschoten. Hun lichamen werden verbrand in het crematorium van het nabijgelegen kamp Westerbork, zodat er niets meer van hen terug te vinden zou zijn. Het liep anders. Eén van de grafdelvers ontsnapte en kon in 1949 de plek aanwijzen waar het graf zich bevond. De urnen zijn later bijgezet op de begraafplaats, gemarkeerd met een herdenkingskruis.

In de tentoonstelling brachten persoonlijke documenten van Anne Rutgers en Roelof Tuin, twee leden van de verzetsgroep, deze dramatische geschiedenis dichtbij. Nabestaanden gaven de brieven die in gevangenschap waren geschreven zonder aarzeling mee. Dit historisch project met opmerkelijke objecten en verhalen vol littekens en onvoorwaardelijk vertrouwen bood stof tot nadenken. Stof tot nadenken was dan ook de titel die ik bij de quilt van Ina had geplaatst. Het zachte kunstwerk met kleuren, personen en gebeurtenissen uit haar leven voegde een inclusiever beeld van de oorlog aan de tentoonstelling toe.

*Willy van der Schuit is historicus en woont in Groningen. Ze realiseert vanuit haar bureau projecten op het gebied van communicatie en geschiedenis.
www.willyvanderschuit.nl*

Mijn stukje aarde

Een mensenleven is niet alleen een reis door de tijd, maar ook een langs plaatsen. De plaatsen waar je opgroeit, leeft en werkt, zijn onderdeel van je geschiedenis. Ze bepalen wie je bent. Overal vind je een stukje eigen aarde.

De steden die mij hebben gevormd zijn Eindhoven, Nijmegen en Amsterdam. Mijn roots liggen in het meest dorpse stadsdeel van het Brabantse Eindhoven. Daar werd ik geboren en groeide ik op, eigenlijk half op het platteland. Na mijn militaire dienst studeerde ik geschiedenis in Nijmegen. In die studentenstad kon ik een vrij leven leiden en mijn interesse voor militaire historie verder ontwikkelen. In de wereldstad Amsterdam ging ik vervolgens aan de slag als collectiemedewerker, aanvankelijk van het Scheepvaartmuseum. Na verschillende banen ben ik sinds een jaar of tien jaar actief als zelfstandige.

Ik woon inmiddels 26 jaar in Amsterdam. Nadat mijn relatie met een Surinaams-Hindostaanse vriendin stuk liep, leef ik al ruim twintig jaar op een plek die de meesten van u alleen van naam kennen. Het gaat om 'De Bijlmer'. Inmiddels is dat mijn belangrijkste Plaats van Herinnering.

Mijn stukje aarde 2

De Bijlmer is in feite een middelgrote provinciestad van bijna 100.000 inwoners ten zuidoosten van Amsterdam, met eigen voorzieningen en een groot eigen winkelcentrum. Ik woon negen hoog in een van de karakteristieke en inmiddels gerenoveerde honingraatflats met tien verdiepingen. Dat biedt een geweldig grootstedelijk uitzicht, over bomen en laagbouw met in de verte een skyline van kantoortorens en de Johan Cruijff Arena. En elke dag Hollandse luchten, want wind waait hier altijd.

Maar wat de meeste Nederlanders zich van De Bijlmer menen te herinneren - zelfs als ze er nog nooit geweest zijn - is het multi-etnische karakter ervan, de eigen sfeer en de kleur van de mensen. Zo zei een kennis die voor de eerste keer op bezoek was: 'Het is hier wel héél divers'. Ik kan uit eigen ervaring vertellen dat leven in deze omgeving inderdaad iets met je doet. Mijn visie op mens en maatschappij is er sterk door gevormd. Ik was altijd al geïnteresseerd in wat mensen motiveert. En vanwege een eenvoudige afkomst had ik altijd al een gevoel voor sociaaleconomische verschillen. Maar de werkelijkheid van mijn wijk is die van integratie en sociale stijging van nieuwe Nederlanders – soms succesvol, soms moeizaam, soms afwezig. De dimensie die er in Amsterdam is bijgekomen, is een gevoel voor verschil in culturele achtergrond van mensen. Ik leef in Nederland, maar wel in een ander Nederland dan het dorpse Eindhoven waar ik opgroeide.

Bijna dagelijks verplaats ik mij op de fiets door Amsterdam, door hartje grachtengordel en dan weer terug naar de werkelijkheid van mijn eigen stukje aarde tien kilometer verderop. Mijn bestaan als historicus draait meestal om een werkelijkheid die ooit was. Maar elke keer wanneer ik de deur uitga voel ik dat ik de vinger aan de pols heb van een toekomst, nog terwijl die wordt gemaakt.

Wim de Natris is militair-historicus. Hij onderzoekt en publiceert over veiligheid en samenleving in de breedste zin van het woord.

Ondernemers in Geschiedenis

<https://ondernemersingeschiedenis.nl/onze-historici>